

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 437

**Finanse na rzecz
zrównoważonego rozwoju.
Gospodarka – etyka – środowisko**

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Magorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach:
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-592-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Jacek Adamek: Ubóstwo w perspektywie islamu – wybrane zagadnienia / Poverty in the perspective of Islam – selected problems.....	11
Agnieszka Alińska: Shadow banking jako element zrównoważonego rozwoju systemu finansowego / Shadow banking as an element of sustainable development financial system.....	22
Kamil Borowski: Finansowanie ochrony środowiska w Polsce przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej / Financing of environmental protection in Poland by the National Fund for Environmental Protection and Water Management.....	32
Grażyna Borys: Opłata eksploatacyjna jako kategoria finansowa / Service charge as a financial category.....	42
Krystyna Brzozowska: Multilateralne instytucje finansowe w Europie wobec wymagań zrównoważonego rozwoju / Multilateral financial institutions in Europe towards sustainable development requirements.....	51
Dorota Burzyńska: Inicjatywy klastrowe elementem zielonej gospodarki / Cluster initiatives as an element of green economy.....	63
Michał Buszko, Dorota Krupa: Fundusze sekurytyzacyjne a zrównoważony rozwój rynku finansowego w Polsce / Securitisation funds and sustainable development of financial market in Poland.....	75
Michał Buszko, Dorota Krupa, Damian Walczak: Rynek finansowy wobec starzejącego się społeczeństwa / Financial market towards an ageing society.....	87
Zuzanna Czekaj: Opłata za emisję spalin jako źródło finansowania ochrony środowiska / Fee for issue of exhaust as a source of financing of environmental protection.....	96
Ewa Dziawgo: Zastosowanie opcji forward start w ocenie strategicznych przedsięwzięć proekologicznych / Applying forward start options in the assessment of strategic pro-ecological projects.....	106
Leszek Dziawgo: Ekologiczne fundusze inwestycyjne banków szwajcarskich / Ecological investment funds of Swiss banks.....	115
Leszek Dziawgo, Danuta Dziawgo: Bankowość alternatywna. Społeczna ewolucja biznesu finansowego – wybrane aspekty ekologiczne / Alternative banking. Social evolution of financial business – selected ecological aspects.....	124

Joanna Fila: Zielone mikrofinanse jako element zrównoważonego rozwoju / The green microfinance as an element of the sustainable development.....	132
Magdalena Frasyniuk-Pietrzyk, Magdalena Walczak-Gańko: Świadomość potrzeby planowania emerytalnego / Awareness of the necessity of retirement planning.....	143
Juliusz Giżyński: Europejska Rada Budżetowa jako organ uzupełniający narodowe rady fiskalne w krajach strefy euro / The European Fiscal Board as a body complementing national fiscal councils in the euro area countries.	156
Agata Ibron: Systemy wsparcia odnawialnych źródeł energii w Polsce / The support systems for renewable energy sources in Poland.....	167
Bogna Janik: Dochód–ryzyko w inwestycjach społecznie odpowiedzialnych na podstawie portfeli pasywnych spółek z krajów Europy Środkowo-Wschodniej / Income-risk in value-based investing in Central and Eastern European countries (CEECs) – based on the companies reflected in socially responsible indices	177
Klaudia Jarno: Zaangażowanie Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju w <i>carbon finance</i> w świetle tworzonych przez niego funduszy węglowych i mechanizmów finansowych / Involvement of the International Bank for Reconstruction and Development in carbon finance in the light of its carbon funds and financial mechanisms.....	187
Dariusz Klimek: Fundusz Muncypalny jako instrument finansowania zrównoważonego rozwoju lokalnego / Municipal Fund as the instrument the sustainable local development financing	199
Magdalena Kogut-Jaworska: Pomoc <i>de minimis</i> i jej szczególna rola w systemie pomocy publicznej w Polsce / <i>De minimis</i> aid and its particular role in the system of state aid in Poland	208
Jan Koleśnik: Współczesny bank centralny jako organizacja społecznie odpowiedzialna / Contemporary central bank as a socially responsible organization	222
Dorota Korenik: Spór o odpowiedzialność zewnętrzną współczesnego banku / The dispute on external responsibility of a contemporary bank.....	230
Jolanta Korkosz-Gębska: Rola innowacji ekologicznych w budowaniu przewagi konkurencyjnej województwa świętokrzyskiego / The impact of environmental innovations in a formation of the competitive advantage of the Świętokrzyskie Voivodeship.....	244
Katarzyna Kowalska: Kontrowersje wokół CSR w handlu detalicznym branży FMCG / Controversy over CSR in FMCG retail trade industry.....	252
Danuta Król: Istota zarządzania długiem samorządowym w procesie zrównoważonego rozwoju lokalnego / Essence of local government debt management	261
Dorota Krupa: Wspieranie inwestowania długoterminowego z wykorzystaniem funduszy inwestycyjnych na poziomie UE / Supporting long-term investments with the use of investment funds at the EU level	270

Iwona Lubimow-Burzyńska: Znaczenie edukacji dla wzrostu gospodarczego – przegląd badań / Importance of education for economic growth – a review of research	280
Piotr P. Malecki: Europejski model sprawozdawczości statystycznej w zakresie wydatków na ochronę środowiska i jego zastosowanie w Polsce / European statistical reporting model for environmental protection expenditure and its use in Poland	288
Katarzyna Mamcarz: Dźwignia ceny złota / Gold price leverage.....	299
Teresa Mikulska, Grażyna Michalczuk: Komunikacja w obszarze działań przy wykorzystaniu modelu LBG / Communication within the area of socially responsible activities using the LBG model	309
Katarzyna Olejniczak: Innowacyjne podejście do CSR – ujęcie Vissera / Innovative approach to the CSR – Visser approach	320
Jarosław Pawłowski: Ecorating hoteli odpowiedzią na wymagania konsumentów / Eco-rating of hotels as a response to customers' requirements ..	328
Dariusz Piotrowski: Potencjał wykorzystania sukuk w zakresie zarządzania długiem Skarbu Państwa / The potential for using sukuk in the scope of managing state treasury debt	338
Piotr Podsiadło: Finansowanie pomocy publicznej na ochronę środowiska w Unii Europejskiej – zagadnienia interpretacyjne / Granting of state aid for environmental protection in the European Union – the interpretation problems	348
Tomasz Potocki: Poziom wiedzy finansowej wśród mieszkańców terenów peryferyjnych, zagrożonych ubóstwem / The level of financial literacy among population of rural regions threatened by poverty.....	360
Wiesława Przybylska-Kapuścińska, Magdalena Szyszko: Zrównoważona polityka pieniężna? Ewolucja celów banku centralnego wobec współczesnych wyzwań / Balanced monetary policy? Modern challenges as the central bank's goals	373
Dominik Sadlakowski: Państwowe fundusze majątkowe jako element międzynarodowej strategii gospodarczej na przykładzie Chin / Sovereign Wealth Funds as part of international economic strategy on the example of China.....	383
Beata Sadowska: Strategia Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe a zrównoważony rozwój / Strategy of National Forests Holding vs. sustainable development	393
Małgorzata Solarz: Altruizm a odporność finansowa gospodarstw domowych / Altruism vs. financial resilience of households.....	402
Michał Soliwoda: Zmiany klimatu jako wyzwanie dla zarządzania ryzykiem w polskim rolnictwie / Climate change as a challenge for risk management in Polish agriculture.....	411

Joanna Stawska: Zadłużenie sektora <i>general government</i> a wzrost gospodarczy w kontekście zrównoważonych finansów publicznych / General government sector debt and economic growth in the context of sustainable public finances	426
Dawid Szutowski, Piotr Ratajczak: Emisja komunikatów o działaniach w zakresie społecznej odpowiedzialności a wartość dla akcjonariuszy / The relation between corporate social responsibility activities' announcements and shareholder value.....	436
Paulina Szyja: Kształtowanie gospodarki niskoemisyjnej na poziomie samorządu terytorialnego / Transition to a low carbon economy at the level of local government	447
Magdalena Ślebocka: Rola i znaczenie PPP w finansowaniu przedsięwzięć rewitalizacyjnych / Role and importance of PPP in revitalization projects financing	464
Jerzy Węclawski: Determinanty kształtowania bankowości relacyjnej w odniesieniu do średnich przedsiębiorstw w Polsce / Determinants of relationship banking creation in relation to medium-sized enterprises in Poland ..	473
Stanisław Wieteska: Pozostałości pestycydów w płodach rolnych w Polsce w świetle założeń zrównoważonego rozwoju rolnictwa / Pesticide residues in agricultural crops in Poland in the light of the principles of sustainable development of agriculture	482
Aneta Wszelaki: Znaczenie prawnych zabezpieczeń kredytów w tworzeniu rezerw celowych w bankach / Importance of legal collateral credits in the creation of specific provisions in banks.....	494
Justyna Zabawa: Rozwój i finansowanie odnawialnych źródeł energii. Przypadek gospodarki Niemiec / Development and financing of renewable energy sources. The case of German economy	503
Agnieszka Żołądkiewicz: Ocena poziomu zrównoważonego rozwoju gmin miejskich województwa warmińsko-mazurskiego / Assessment of level of sustainable development of municipalities of the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship	513

Wstęp

Zadaniem nauki jest poszukiwanie racjonalnych rozwiązań dla cywilizacyjnych wyzwań współczesnego świata. Jednym z takich kluczowych wyzwań jest także rozwój zrównoważony. Idea zrównoważonego rozwoju jest niezwykle obiecująca, ale z całą pewnością wymaga ogromnego zaangażowania ekonomistów. Nauki ekonomiczne, a w tym dyscyplina nauki „finanse”, podejmują to wyzwanie. Wiele badań, spotkań, konferencji i publikacji służy naukowej analizie oraz praktycznej implementacji zasad zrównoważonego rozwoju we współczesnej gospodarce w zakresie finansów i rachunkowości.

Proces naukowego opracowywania problemu trwa, a społeczna ewolucja biznesu dostarcza ambitnych tematów badawczych. Po latach pracy możemy wskazać zarówno na konkretne sukcesy, jak też i na wiele wątpliwości w zakresie koncepcji zrównoważonych finansów. Materialnym dowodem naukowego wkładu w poszerzanie wiedzy są publikacje. Znaczna część aktualnego dorobku naukowego dyscypliny „finanse” dotycząca zrównoważonego rozwoju jest już od lat regularnie prezentowana w Pracach Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Kontynuujemy ten cykl opracowań.

W niniejszym tomie zebraliśmy wyselekcjonowane artykuły autorów z wielu uznanych ośrodków naukowych w Polsce. Ich tematyka skoncentrowana jest na zagadnieniach finansów i zrównoważonego rozwoju. Przedstawiono w nich doskonale rozważania teoretyczne oraz konkretne przykłady z praktyki gospodarczej. Każdy artykuł stanowi inspirujący materiał naukowy.

Szczególne podziękowania należą się nie tylko Autorom, ale także Recenzentom, którzy podjęli trud oceny nadesłanych materiałów. Jako redaktorzy tomu wraz z Autorami i Recenzentami mamy nadzieję, że poprzez publikację naszego wspólnego dzieła wnosimy istotny wkład w naukowe opracowanie problematyki finansowania zrównoważonego rozwoju.

Leszek Dziawgo, Leszek Patrzalek

Jacek Adamek

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: jacek.adamek@ue.wroc.pl

UBÓSTWO W PERSPEKTYWIE ISLAMU – WYBRANE ZAGADNIENIA

POVERTY IN THE PERSPECTIVE OF ISLAM – SELECTED PROBLEMS

DOI: 10.15611/pn.2016.437.01

JEL Classification: I32

Streszczenie: Społeczno-ekonomiczna wielowymiarowość ubóstwa przejawia się m.in. w zróżnicowaniu opisu oraz interpretacji jego treści i cech. Celem artykułu jest prezentacja muzułmańskiego spojrzenia na istotę ubóstwa, będącego jednym ze sposobów postrzegania tego zjawiska. Treść artykułu, oparta na analizie literatury tematu oraz badaniach własnych nad wybranymi problemami ekonomii islamu, skupia się na dwóch zagadnieniach: charakterystyce funkcjonujących w przestrzeni naukowej podejść właściwych dla interpretacji ubóstwa oraz prezentacji spojrzenia na ten stan z perspektywy religijnej i społeczno-ekonomicznej doktryny islamu. Tezą opracowania stało się stwierdzenie, iż historyczna ciągłość oraz powszechność występowania ubóstwa nie mogą być przyjmowane jako czynniki przesądzające o uniwersalności jego postrzegania i interpretacji.

Słowa kluczowe: ubóstwo, islam.

Summary: Socio-economic multidimensionality of poverty is manifested e.g. in the diversification of the description and interpretation of its content and characteristics. The purpose of the article is to present Muslim approach to the essence of poverty as one of the ways for this phenomenon perception. The content of the article, based on the subject literature review and the author's own studies, covering the selected economic problems of Islam, is focused on two issues, i.e. the characteristics of approaches functioning in the scientific space, adequate for the interpretation of poverty and the presentation of this status perception from a religious perspective, and the socio-economic doctrine of Islam. The statement that the historical continuity and the general prevalence of poverty cannot be accepted as the decisive factors of its perception and interpretation universality has become the primary thesis of the study.

Keywords: poverty, islam.

1. Wstęp

Współczesny świat traktuje ubóstwo jako wielowymiarowy i wielopłaszczyznowy fenomen społeczny, właściwy nie tylko dla słabo rozwiniętych gospodarek. Przyczyny i konsekwencje oraz atrybuty ubóstwa są kategoriami analizowanymi z punktu widzenia osób/społeczności doświadczających tego stanu oraz ich otoczenia, dając podstawę do charakterystyki tego zjawiska, jak i formułując i wyznaczając zadania w obszarze jego ograniczania.

Zróznicowanie opisu istoty ubóstwa ma swoje źródła m.in. w przyjmowanej perspektywie obserwacyjnej, akcentowaniu jego wyznaczników czy też (choćby w kontekście tematyki tego artykułu) warstwy kulturowej służącej artykulacji jego cech. Rozpoznanie wielorakich sposobów postrzegania tego stanu, w tym i tych właściwych islamowi, daje, w opinii autora, możliwość konfrontacji „zachodniego”/świeckiego spojrzenia na ubóstwo z ujęciem podporządkowanym kanonom wyznaniowym reprezentowanym przez tę religię.

Mając na uwadze powyższe, sformułowano cel artykułu, którym jest ukazanie muzułmańskiego spojrzenia na istotę ubóstwa¹. Realizacji przyjętego zadania podporządkowano strukturę artykułu, opartą na trzech częściach. Ich treść poświęcono: charakterystyce funkcjonujących w przestrzeni naukowej podejść właściwych dla interpretacji istoty ubóstwa, prezentacji spojrzenia na ubóstwo z perspektywy religijnej i społeczno-ekonomicznej doktryny islamu, wnioskowi odnoszonemu do poruszanych zagadnień.

Tezą opracowania staje się stwierdzenie, iż historyczna ciągłość oraz powszechność występowania zjawiska ubóstwa nie mogą być przyjmowane jako czynniki przesądzające o uniwersalności postrzegania i interpretacji tego stanu. Treść artykułu oparto na analizie literatury tematu oraz autorskich wnioskach płynących z badań nad wybranymi problemami ekonomii islamu.

2. Ubóstwo jako zjawisko społeczno-ekonomiczne – dylematy interpretacyjne

Ubóstwo jest zjawiskiem występującym w każdej społeczności, bez względu na poziom jej rozwoju czy punkt na osi czasu kształtowania się jej cech. Historia gospodarcza świata, poszczególnych państw, kultur czy grup społecznych dowodzi nieprzemijającego podziału na biednych i bogatych. Podział ten, jak i jego trwałość, są argumentami potwierdzającymi tezę, że ubóstwo wraz z jego przyczynami i skutkami było, jest i będzie problemem, z którym w swej historii zmagają się człowiek.

¹ Autor świadomie pomija opis statystyczny ubóstwa oraz prezentację narzędzi walki z tym zjawiskiem w społeczno-ekonomicznej przestrzeni islamu. Działanie to jest podyktowane zewnętrznym ograniczeniem objętości artykułu.

Wielowymiarowość i wieloaspektowość ubóstwa wskazuje na fakt, że stan ten wyraża się zarówno brakiem odpowiednich dochodów czy też szans ich wzrostu, jak i dotyczy sytuacji, w której określone osoby (ich grupy) doświadczają społecznej marginalizacji, ograniczania udziału w procesach decyzyjnych, definiujących np. zdolność ich dostępu do podstawowych usług i świadczeń społecznych oraz realizacji różnorodnych potrzeb. Ta sama wielowymiarowość wskazuje również, że:

- rozwiązanie problemu ubóstwa winno być obszarem równoległej aktywności osób dotkniętych tym stanem oraz społeczności, organizacji i regulacji tworzących środowisko, w którym one funkcjonują;
- walka z ubóstwem, prowadzona np. na poziomie mikro-, mezo- i makro- (ekonomicznym, społecznym i/lub politycznym) może przybierać różne formy i oblicza.

Osoba poszukująca odpowiedzi na pytanie: czym jest ubóstwo, jakie są jego przejawy oraz w jaki sposób mierzyć/opisywać jego wymiar, staje wobec dylematów, których rozstrzygnięcie w sposób naturalny prowadzi do konstatacji o zróżnicowaniu podejść do tej problematyki. Wśród głównych zagadnień podlegających analizie w tym obszarze znajdują się rozstrzygnięcia dotyczące m.in. tego²:

- czy problematyka ubóstwa winna być łączona tylko z materialnym aspektem życia człowieka czy też należy włączać do niej kwestie kulturowe, społeczne czy polityczne;
- czy zagadnienie ubóstwa odnosić do zasobów ludzi ubogich, pozostających w ich aktualnym posiadaniu, czy też do zasobów, które mogą oni pozyskać w przyszłości;
- czy przyjęte definicje i sposoby pomiaru zjawiska ubóstwa dają racjonalne podstawy porównań, w tym i tych ponadnarodowych;
- czy i w jakim stopniu ów opis i pomiar jest obiektywny;
- jakie jest racjonalne uzasadnienie dla wykreślonych linii ubóstwa;
- czy opis ubóstwa winien być opisem wyrażającym wielkości absolutne, czy też odnosić się do miar relatywnych;
- czy ubóstwo w swej charakterystyce należy badać i opisywać tylko na poziomie jednostki ludzkiej, gospodarstwa domowego czy może obszaru geograficznego;
- jaki horyzont czasowy należy przyjąć w procesie oceny ubóstwa?

Mając na uwadze ukazane wyżej zagadnienia, stwierdza się, że opis ubóstwa przebiegać może różnymi drogami, a każde z przyjętych kryteriów podziału tego zjawiska, będące zarazem sposobem jego interpretacji, daje możliwość rozszerzenia i uzupełnienia jego treści. Wśród najbardziej typowych spojrzeń na istotę ubóstwa wskazuje się wyodrębnienie czterech podejść interpretacyjnych: podejścia monetarnego (*Monetary approach*), podejścia opartego na zdolności realizacji określonych funkcji życiowych (*Capability approach*), koncepcji wykluczenia społecznego (*Social exclusion concept*)

² Poglębszą analizę generalnych problemów łączonych z kwestią definiowania i pomiaru zjawiska ubóstwa znajdziemy np. w: [Laderchi i in. 2003, s. 244-247].

oraz podejścia partycypacyjnego (*Participatory approach*). Ujęcia te są swoistym obrazem historycznego rozwoju sposobów opisu i pomiaru ubóstwa oraz zmieniającego się spektrum wyznaczników charakteryzujących ten stan.

Istotą monetarnego, historycznie najstarszego, ujęcia problemu ubóstwa (*Monetary approach*) staje się zagadnienie zabezpieczenia realizacji potrzeb podstawowych³ (żywności, mieszkania, odzieży), zapewniających człowiekowi zdolność przeżycia. Ubóstwo w tym przypadku łączone jest z faktem braku środków finansowych (ograniczeniem dochodów) przeznaczanych na realizację potrzeb warunkujących jego fizyczną egzystencję. Wśród najważniejszych elementów definiujących zdolność do przeżycia, a więc i włączanych w proces szacowania monetarnej linii ubóstwa, znajdują się wydatki żywieniowe, rozpatrywane przez pryzmat możliwości pokrycia minimalnych potrzeb energetycznych człowieka, wyrażanych w kcal. Podejście to daje podstawę do: porównań w czasie i przestrzeni, formułowania uogólnień oraz standaryzacji wyników prowadzonych analiz zjawiska ubóstwa. Jest ono spojrzeniem uzależniającym się od ocen zewnętrznych, opartych zwykle na obserwacjach absolutnych. Akcentowanie w nim kwestii dochodowych, leżących po stronie jednostki/gospodarstwa domowego, odnoszonych do arbitralnie ograniczonego koszyka dóbr podstawowych, skupia się na materialnych/dochodowych osiągnięciach ubogich, pozostawiając w opinii T. Panka [2011, s. 13] niedoszacowany, społeczny wymiar zjawiska ubóstwa oraz jest źródłem przeciwstawiania się prawu wolnych wyborów dokonywanych przez ubogich odnoszonych do sposobów funkcjonowania i życia jednostki.

Kolejna koncepcja ubóstwa, oparta na zbiorze zdolności do wypełniania funkcji życiowych (*Capability approach*), odrzuca monetarne/dochodowe spojrzenie na to zjawisko i postrzega je jako stan niemożności/niezdolności lub ograniczenia realizacji określonych funkcji, będących konsekwencją uwarunkowań o charakterze osobistym, jak i społecznym. Funkcje te, mając wielowymiarowy charakter, odnoszą się np. do możliwości: zapewnienia zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, dostępu do zdrowej żywności, informacji, kształcenia się, reprodukcji czy uczestnictwa w życiu politycznym⁴. W swym założeniu opis istoty ubóstwa poprzez pryzmat zdolności/możliwości (*capabilities*) wyraża się niespełnieniem warunków, w których człowiek może korzystać z wolności, oznaczającej czerpanie przez niego korzyści z szeroko ro-

³ Prekursorami tego podejścia byli C. Booth [1887] i B.S. Rowntree [1992] analizujący zjawisko ubóstwa w Londynie (1887) i Nowym Jorku (1902).

⁴ Wśród ograniczeń omawianego podejścia wskazuje się trudność w zdefiniowaniu listy podstawowych możliwości/zdolności, tworzących obraz dobrobytu. A. Sen, pionier i propagator tzw. *Capability approach*, w swych pracach poświęconych tej tematyce nie wskazał minimalnego zbioru tych zdolności, nie zdefiniował też wskazówek, w jaki sposób taką listę stworzyć. Warto tu dodać, że określenie listy podstawowych zdolności do wypełniania funkcji życiowych jest działaniem podejmowanym przez środowiska naukowe, jak i praktyków zajmujących się zjawiskiem ubóstwa, niemniej jednak w dużej mierze listy te odzwierciedlają tzw. zachodnią koncepcję „dobrego życia”. Szerzej np. w: [Robeyns 2005, s. 104 i n.; Laderchi i in. 2003, s. 253].

zumianego otoczenia (społecznego, politycznego, środowiskowego, gospodarczego) i jego infrastruktury, stanowiących podstawę prowadzenia wartościowej egzystencji, dającej możliwość realizacji tkwiącego w nim potencjału [Sen 1993, s. 40 i n.].

Wykluczenie społeczne (*Social exclusion concept*), skupiając się na zjawisku wielowymiarowości ubóstwa oraz czynników je determinujących, interpretuje ubóstwo przez pryzmat procesów marginalizacji i deprywacji człowieka, zachodzących w każdym społeczeństwie, bez względu na stan zamożności jego członków. W swej definicji wykluczenie społeczne może przybierać różne oblicza, wyrażając się swoistą różnorodnością doświadczanych wykluczeń. I tak P. Townsend [1979, s. 31] stwierdza, że stan deprywacji odnosi się do osób, które w rzeczywistości są wyłączone z wszystkich normalnych wzorów życia, obyczajów i działań. J. Le Grand [Laderchi i in. 2003, s. 258] wskazuje, że osoba doświadcza stanu wykluczenia społecznego, jeśli: jest członkiem społeczności; jako obywatel, z przyczyn od niej niezależnych, nie może uczestniczyć w jej normalnym funkcjonowaniu; chciała by to robić. Z kolei S. Golinowska, P. Broda-Wysocki [2005, s. 46] definiują owo wykluczenie, jako sytuację uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą jednostce lub grupie zgodne z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób.

Dzięki wykorzystaniu pozamonetarnych charakterystyk potrzeb, których brak zaspokojenia decyduje o stanie ubóstwa, koncepcję wykluczenia społecznego traktuje się jako rozszerzenie interpretacyjne tego zjawiska, a poprzez przypisanie specyficznych cech właściwych temu wykluczeniu często przeciwstawia się je ubóstwu, pozwalając na rozłączne traktowanie tych stanów.

Podejście partycypacyjne (*Participatory approach*) jest konsekwencją krytyki omawianych wyżej spojrzeń na istotę ubóstwa. Krytyka ta odnosi do oparcia ich na narzuconych zewnątrz, zestandaryzowanych sposobach interpretacji tego zjawiska oraz podziału badanej populacji na biednych i nieżyjących w ubóstwie. Kolejną cezurą jest wskazanie, że w procesie interpretacji istoty ubóstwa i oceny jego skali nie wykorzystuje się opinii analizowanych grup lub jednostek doświadczających konsekwencji tego stanu. Sytuacja taka sprzyja nieuwzględnianiu ich perspektywy postrzegania i zrozumienia jego wielowymiarowego charakteru⁵. Dzięki przyjętej optyce podejście partycypacyjne, uwalniając się od zewnętrznie narzucanych standardów podziału, włącza samych zainteresowanych w ocenę ich pozostawiania/niepozostawiania w stanie ubóstwa oraz opisu jego cech. Jest więc sposobem uwzględnienia zindywidualizowanych opinii badanych osób, wyrażanych na temat tego, co to znaczy być ubogim, jaka jest skala tego stanu, co o nim decyduje⁶.

⁵ Szerzej na ten temat w: [Chambers 1994a, 1994b, 1995, 1997, 2002].

⁶ Przyjęta perspektywa obserwacyjna pozwala wykorzystać to podejście w procesie: szacowania np. koszyka dóbr podstawowych wykorzystywanego w monetarnej ocenie ubóstwa; poszukiwania i wyboru listy zdolności wypełniania funkcji życiowych właściwych dla *Capability approach*; wskaza-

Podsumowując dotychczas prowadzone rozważania, stwierdzić należy, że poprawność procesów analizy ubóstwa opierać się musi na świadomości jego wielowymiarowości. Ukazane podejścia do interpretacji i oceny skali ubóstwa postrzegają to zjawisko z różnych perspektyw. Różnice te, z jednej strony, rozszerzają percepcję zarówno przyczyn, jak i skutków biedy oraz jej wymiarów, z drugiej zaś tworzą podstawy informacyjne zastosowania różnych, w swych celach i narzędziach, polityk ograniczania tego zjawiska.

3. Muzułmańskie spojrzenie na ubóstwo

Islam jako religia oraz doktryna społeczno-ekonomiczna postrzega ubóstwo wielowymiarowo, odnosząc ten stan zarówno do realnych warunków życia muzułmanina, jak i łącząc go z pozaziemskim wymiarem bytu wyznawcy Allaha. W swych założeniach religia ta wskazuje, że choć ludzie posiadają te same szanse rozwojowe, to zróżnicowanie ich statusu ekonomicznego staje się funkcją różnic w sposobie ich wykorzystania. Z punktu widzenia islamu ubóstwo jest zaprzeczeniem wyznawanej wiary, a samą ascezę nie traktuje się jako drogi zbliżania się do Boga. Bieda traktowana jest tu bardziej jako społeczna anomalia, której przyczyny i skutki należy zmniejszać, oraz sytuacja, której konsekwencje mogą być ograniczane dzięki modlitwie kierowanej do Allaha.

Poszukiwanie muzułmańskiej definicji ubóstwa prowadzi nas do źródeł lokowanych zarówno w świętej księdze islamu – Koranie, hadisach⁷, jak i w interpretacji prawa szariatu, dokonywanej przez muzułmańskich teologów i uczonych. Źródła te stają się miejscem wykładni cech tego stanu, odnoszonych zarówno do sfery sacrum, jak i profanum życia wyznawców tej religii.

I tak Koran – wydzielając w swej treści określoną grupę osób, które wymagają wsparcia ekonomicznego społeczności muzułmanów z pomocą instrumentu zakat – daje możliwość zobiektywizowania spojrzenia na zjawisko ubóstwa. Jako umocowanych do czerpania pomocy z obligatoryjnej daniny zakat wskazuje, w pierwszym rzędzie, dwie grupy osób niemogących liczyć na przetrwanie bez trwałej lub okresowej pomocy finansowej (rzeczowej), zapewniającej możliwość godnego wypełniania ich potrzeb. Są to⁸:

- ubodzy (*miskin*) – czyli osoby, których majątek stanowi co najwyżej połowę zasobów uznawanych w danym społeczeństwie za minimum niezbędne do przetrwania, żyjące w nędzy, uzależnione w swym życiu od innych, niezdolne do pracy pozwalającej utrzymać siebie i rodzinę, pozostające w stanie mimowolnego ubóstwa;

nia adaptowalności koncepcji wykluczenia społecznego do oceny danej społeczności i oraz wskazania doświadczanych przez jej członków wykluczeń. Szerzej w: [Laderchi i in. 2003, s. 262 i n.].

⁷ Opowieści z życia Mahometa, które w swej treści odwołują się do jego wypowiedzi i czynów.

⁸ Szerzej na ten temat w: [Al-Qardawi 1986b, s. 5-82].

- potrzebujący (fakir) – to ludzie bardziej majątni niż ubodzy, niemniej ciągle lokujący się ze swymi zasobami poniżej minimum niezbędnego do życia, znajdujący się w stanie przymusowego ubóstwa, niezdolni do pokrycia swych podstawowych potrzeb. W grupie tej lokować się mogą osoby niepełnosprawne, upośledzone, nieposiadające żadnych zasobów majątkowych, bezrolne, pozbawione kwalifikacji zawodowych, w podeszłym wieku czy osierocone.

Obok nich święta księga muzułmanów wyodrębnia z członków religijnej wspólnoty islamu dwie grupy dodatkowych beneficjentów zakat, zgłaszających potrzebę okresowej pomocy finansowej, którzy z tytułu zaistnienia nieprzewidywalnych sytuacji znajdują się czasowo w sytuacji niemożności realizacji swych podstawowych potrzeb życiowych. Są to: dłużnicy – osoby, które nie są w stanie uregulować swego wymagalnego w danym momencie długu⁹, powstałego w związku z finansowaniem celów dopuszczonych przez islam, oraz tzw. synowie drogi – podróżni, którzy w danym momencie nie posiadają środków na dokończenie swej podróży do celu niesprzecznego z nakazami islamu, bez względu na swój stan posiadania. W grupie tej znajdują się np. ofiary prześladowań religijnych, rasowych, uchodźcy czy osoby pozyskujące wiedzę i edukację poza miejscem zamieszkania.

Jak stwierdza K. Korayem i N. Mashhour¹⁰ [2014, s. 5], hadisy proroka Mahometa są źródłem m.in. subiektywnego spojrzenia na istotę ubóstwa, wskazując, że stan ten jest niebezpieczeństwem i zagrożeniem zarówno dla jednostki ludzkiej, jak i społeczeństwa. Przyjęta tu optyka traktuje ubóstwo jako niepożądaną sytuację, przed którą bronić się powinien każdy muzułmanin. Obrona owa winna przybierać m.in. formę modlitwy skierowanej do Allaha, w intencji ochrony od zła ubóstwa [zob. Güner 2005, s. 5].

Nauka islamu, głoszona słowami teologów i uczonych tego wyznania, dowodzi występowania pięciu obszarów aktywności determinujących powstawanie ludzkich potrzeb¹¹, których spełnienie staje się celem życia każdego z muzułmanów. Są to:

⁹ Dług nie może obejmować zobowiązań wobec Allaha, np. obowiązku zapłaty zakat, wykupu za popełnione występki, grzechy czy inne czyny.

¹⁰ Profesorowie ekonomii na kairskim uniwersytecie Al-Azhar.

¹¹ Potrzeby te dzieli się na trzy, zhierarchizowane w swym pierwszeństwie realizacji poziomy w postaci: potrzeb podstawowych (*dharuriyyat*), potrzeb łagodzących problemy życiowe (*hajiāt*) oraz potrzeby, których spełnienie prowadzi do polepszenia/udoskonalenia życia (*kamaliāt*). *Dharuriyyat* – grupa podstawowych, życiowych potrzeb człowieka (obejmujących żywność, schronienie, ubranie, edukację i opiekę zdrowotną). Uczeni w prawie szariatu wskazują, iż potrzeby te nie są ograniczane do tych, których spełnienie zapewnia muzułmanom byt fizyczny, lecz obejmują one te elementy służące: ochronie wiary, potomstwu, intelektowi, własności i bogactwu. Pokrycie tych potrzeb, traktowane jako jeden z zasadniczych celów religii islamu, jest niezbędne dla prawidłowego administrowania boskim i ziemskim wymiarem życia muzułmanów [<http://www.investment-and-finance.net/islamic-finance/d/daruriyyat.html>]. *Hajiāt* – grupa potrzeb obejmujących rzeczy i czynności, które nie są kluczowe dla zachowania wiary, życia, posiadania potomstwa, umysłowego rozwoju i itp., lecz są konieczne dla łagodzenia codziennych trudności życiowych. Choć człowiek może zrezygnować z ich pokrycia, to takie działanie czyni jego życie trudniejszym i kłopotliwszym. W ich grupie wymienia się np. potrzebę

religia, jaźń, umysł albo wiedza, potomstwo i rodzina oraz bogactwo. Niezdolność człowieka do realizacji potrzeb związanych z przedstawionymi wyżej sferami traktowana jest jako życie w stanie ubóstwa, które to ostatecznie utrudnia albo uniemożliwia [Definition... 2008, s. 10]:

- realizację pięciu filarów islamu (wiara, modlitwa, post, zakat, pielgrzymka do Mekki) wyznaczających drogę do Boga;
- ochronę życia;
- zabezpieczenie odpowiedniego poziomu dostępności do żywności, odzieży, schronienia, edukacji;
- realizację prawa zarobkowania na życie;
- utworzenie rodziny itp.

Ważne, w ukazanym ujęciu istoty ubóstwa, jest uwzględnienie i artykulacja miary zdolności realizacji każdej z potrzeb podstawowych (*dharuriyyat*). W tym przypadku wykorzystywana może być: wartość koszyka dóbr zapewniających byt fizyczny, granica wyznaczająca obowiązek opłaty daniny zakat (tzw. poziom nisab¹²) czy też aktualna wartość 93 gr 21-karatowego złota [Korayem, Mashhour 2014, s. 6]. Bez względu jednak na przedstawione wyżej sposoby pomiaru stwierdzić wypada, iż ukazane podejście pozwala na przyjęcie wieloaspektowego spojrzenia na problem ubóstwa i jego charakterystykę, łączoną zarówno z wyrazem niemożności/utrudnień w realizacji obowiązków religijnych, jak i ograniczeń związanych z doczesnym życiem wyznawcy islamu.

4. Zakończenie

Analiza literatury tematu oraz badania własne nad problematyką artykułu pozwalają stwierdzić, że:

- choć zjawisko ubóstwa towarzyszy człowiekowi od zarania jego dziejów i dotyczy każdego regionu geograficznego świata (bez względu na poziom jego rozwoju ekonomicznego), w przestrzeni publicznej brak jest jednolitej interpretacji istoty, przyczyn i skutków tego stanu;

aktywności gospodarczej, komunikacji, transportu czy też nawiązywania umów handlowych zgodnych z prawem szariatu [<http://www.investment-and-finance.net/islamic-finance/h/hajjiyyat.html>]. *Kamaliat* – grupa potrzeb wychodząca poza zakres potrzeb podstawowych, których spełnienie wyraża osiągnięcie poziomu bogactwa i życia w luksusie.

¹² Powoływany powyżej próg nisab wyznacza granicę pomiędzy zobowiązanymi i niezobowiązanymi do opłacania zakat. Opisuje on poziom zasobności muzułmanina, którego przekroczenie pozwala przyjąć, iż jest on osobą na tyle majątną, aby mogła dzielić się swym stanem posiadania z potrzebującymi. Stąd też np. właściciel 87,48 gramów złota, 612,36 gramów srebra lub ich ekwiwalentu w gotówce staje się obligatoryjnie płatnikiem zakat, płacąc 2,5% wartości podlegających temu zobowiązaniu aktywów. Bardzo szczegółowe wyjaśnienie zagadnienia zasobów majątkowych podlegających zakat znajdziemy w: [Al-Qardawi 1986a, s. 53-273].

- występujące zróżnicowanie interpretacyjne ubóstwa może czerpać swoje korzenie m.in. z różnic kulturowych, czego dowodem staje się muzułmańskie spojrzenie na to zjawisko;
- ubóstwo w perspektywie islamu, posiadając swój wymiar religijny i doczesny, jest zobiektywizowanym stanem niemożności realizacji potrzeb podstawowych (*dharuriyyat*), służących ochronie wiary, potomstwu, intelektowi, własności i bogactwu. Pokrycie tych potrzeb¹³, będących jednym z zasadniczych celów owej religii, traktuje się, jako doktrynalny warunek prawidłowego administrowania boskim i ziemskim wymiarem życia muzułmanów.

Literatura

- Al Qardawi Y., 1986a, *Fiqh Al Zakah* (vol. I): *A Comparative Study of Zakah, Regulations and philosophy in the Light of Qur'an and Sunnah*, Scientific Publishing Centre King Abdulaziz University Jeddah, Saudi Arabia, [https://www.google.pl/search?q=Fiqh+Al+Zakah+\(Volume+I\)+A+Comparative+Study+of+Zakah%2C+Regulations+and+philosophy+in+the+Light+of+Qur%27an+and+Sunnah&oq=Fiqh+Al+Zakah+\(Volume+I\)+A+Comparative+Study+of+Zakah%2C+Regulations+and+philosophy+in+the+Light+of+Qur%27an+and+Sunnah&aqs=chrome..69i57.1055j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8#](https://www.google.pl/search?q=Fiqh+Al+Zakah+(Volume+I)+A+Comparative+Study+of+Zakah%2C+Regulations+and+philosophy+in+the+Light+of+Qur%27an+and+Sunnah&oq=Fiqh+Al+Zakah+(Volume+I)+A+Comparative+Study+of+Zakah%2C+Regulations+and+philosophy+in+the+Light+of+Qur%27an+and+Sunnah&aqs=chrome..69i57.1055j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8#) (10.11.2015).
- Al Qardawi Y., 1986b, *Fiqh Al Zakah* (vol. II): *A Comparative Study of Zakah, Regulations and philosophy in the Light of Qur'an and Sunnah*, Scientific Publishing Centre King Abdulaziz University Jeddah, Saudi Arabia, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjXoZzT0fTMAhVFIPoKHZLTDbsQFggkMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.icorlando.org%2Fpdfs%2FFIQH-AL-ZAKAH-VOL-II.pdf&usq=AFQjCNEhXGjHLEfp6OSERbFxsNnBBG50Wcw&sig2=r5gnQYcGbWxEkIqyHE41kw> (10.11.2015).
- Booth C., 1887, *The Inhabitants of Tower Hamlets (School Board Division), Their Condition and Occupations*. *Journal of the Royal Statistical Society*, vol. 50, s. 326-340.
- Chambers R., 1994, *The Origins and Practice of Participatory Rural Appraisal*, *World Development* vol. 22(7), pp. 953-969, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj94mj1_TMAhUBJpoKHS2vD8wQFgghMAA&url=https%3A%2F%2Fentwicklungspolitik.uni-hohenheim.de%2Fuploads%2Fmedia%2FDay_4_-_Reading_text_8_02.pdf&usq=AFQjCNHrDzBwVifnRgvbkbUOyl3jqMKf9w&sig2=0NvDCOEkcDvK7QB iNAnPng (10.09.2015).
- Chambers R., 1994, *Participatory Rural Appraisal (PRA): Analysis of Experience*, *World Development* vol. 22(9), pp. 1253-1268, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjggMLU1_TMAhUqKpoKHXhBAuKQFggeMAA&url=http%3A%2F%2Fentwicklungspolitik.uni-hohenheim.de%2Fuploads%2Fmedia%2FDay_4_-_Reading_text_6.pdf&usq=AFQjCNFSORvy2qdkXK1wT10DalYb8h5x0w&sig2=f4Sc2fkqdQA11Mdh4dyLzw&bvm=bv.122676328,d.bGs (11.11.2015).
- Chambers R., 1995, *Poverty and Livelihoods: Whose Reality Counts?*, IDS Discussion Paper 347, Institute of Development Studies, Brighton, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=>

¹³ Zabezpieczenie realizacji tych potrzeb jest zadaniem stawianym przed każdym muzułmaninem, społecznością wyznawców islamu – ummą oraz państwem i jego instytucjami, formującą przestrzeń odpowiedzialności i zespół instrumentów wykorzystywanych w procesie ograniczania ubóstwa.

- s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjt1NP31_TMAhXIIISwKHdLPA4Y-QFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ucl.ac.uk%2Fdpu-projects%2Fdrivers_urb_change-%2Furb_society%2Fpdf_liveli_vulnera%2FIIED_Chambers_poverty.pdf&usg=AFQjCNE3qAiUolzkZglrP3fEh4m9vapFJA&sig2=52c9dp-QhhFhFkLkchzmUg&bvm=bv.122676328,bs.1,d.bGs (12.12.2015).
- Chambers R., 1997, *Whose Reality Counts? Putting the First Last*, Intermediate Technology Publications, London, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwihprus2PTMAhWCB5oKHYuBDMcQFggkMAE&url=http%3A%2F%2Fstaff.washington.edu%2Fjhannah%2Fgeog335aut07%2Freadings%2FChambers%2520-%2520WhoseReality%2520Ch1%262.pdf&usg=AFQjCNEsRLDA38Cu1YuODqO1r0y94j_tNA&sig2=mWnsKB4ApTu5d9CabKGSAA (20.12.2015).
- Chambers R., 2002, *Relaxed and Participatory Appraisal: notes on practical approaches and methods for participants in PRA/PLA-related familiarization workshops*, Participation Group, Institute of Development Studies, Brighton, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiWuYGY2fTMAhVKAZoKHQRZDLUQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fopendocs.ids.ac.uk%2Fopendocs%2Fbitstream%2Fhandle-%2F123456789%2F290%2Frc476.pdf%3Fsequence%3D1&usg=AFQjCNEvAWIAroast6Z8jfbZR8Ll2V9MsA&sig2=nqK4_0ZMAZK4SYXMtqeSbQ (1.12, 2015).
- Definition of Poverty*, 2008, Islamic Relief Worldwide, Birmingham.
- Golinowska S., Broda-Wysocki P., 2005, *Kategorie ubóstwa i wykluczenia społecznego. Przegląd ujęć*, [w:] Golinowska S., Tarkowska E., Topińska I. (red.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne*, IPiSS Warszawa.
- Güner O., 2005, *Poverty in Traditional Islamic Thought: Is it Virtue or Captivity?*, *Studies in Islam and the Middle East Journal*, vol. 4, s.1-12, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiUpdmp3PTMAhWFXSwKHXH2ADoQFggcMAA&url=http%3A%2F%2Fw.majalla.org%2Fpapers%2F2005%2F01%2Fosman01.pdf&usg=AFQjCNE9fEZxyn-WeOAYtMdVw7FRLw3zeg&sig2=D8pgJHaiH7c7UBaB9Hk_Lg (27.11.2015).
- Korayem K., Mashhour N., 2014, *Poverty in Secular and Islamic Economics; Conceptualization and Poverty Alleviation Policy, with Reference to Egypt*, *Topics in Middle Eastern and African Economies*, vol. 16 (1), s. 1-16, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiKvePr3PTMAhUJXCwKHZgfBBUQFggcMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.luc.edu%2Forgs%2Fmeea%2Fvolume16%2Fpdfs%2FKorayem-Mashhour.pdf&usg=AFQjCNHj9IoDpEgpQdwiT5KZzbgnyiP5ITg&sig2=L4TzVLDzRcyGhlWo35Naxw> (20.11.2015).
- Laderchi C.R., Saith R., Stewart F., 2003, *Does it matter that we do not agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches*, *Oxford development studies*, vol. 31 (3), s. 243-274, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjoh8eZ3fTMAhWIJZoKHWU7AJwQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ophi.org.uk%2Fwp-content%2Fuploads%2FssRuggeri-Laderchi-Saith-Stewart-2003.pdf&usg=AFQjCNGv_muLedfjEYq4ODBA3fsWzLrPdA&sig2=fKGs0POT4u-4DN7rpdDKRQ&bvm=bv.122852650,bs.2,d.bGg (12.12.2015).
- Mansori S., Kim C.S., Safari M., 2015, *A Shariah Perspective Review on Islamic Microfinance*, *Asian Social Science*, vol. 11 (9), s. 273-280, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwvvh_TF3fTMAhWIE5oKHRu4DbYQFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ccsenet.org%2Fjournal%2Findex.php%2Fass%2Farticle-%2FviewFile%2F47171%2F25508&usg=AFQjCNE_KK-xPxIXh70aY4nZsGgEBg8rA&sig2=q2Ewn2pFHuJBTKGcYzLFMA&bvm=bv.122852650,bs.2,d.bGg (12.01.2016).

- Panek T., 2011, *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności: teoria i praktyka pomiaru*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Robeyns I., 2005, *The capability approach: a theoretical survey*, *Journal of human development*, vol. 6 (1), s. 93-117, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewi69ZHw3fTMAhVJjiwKHWm2BawQFgg1MAI&url=http%3A%2F%2Feconpapers.repec.org%2FREPEc%3Aataf%3Ajhudca%3Av%3A6%3Ay%3A2005%3Ai%3A1%3Ap%3A93-117&usg=AFQjCNHJhmIkgDcvgmtPX3yNGRgqaMgdfw&sig2=9yFbKPgoPKzBeOIq25cBIQ&bvm=bv.122852650,d.bGg> (9.10.2015).
- Rowntree B.S., 1902, *Poverty. A Study of Town Life*, London, MacMillan and Co.
- Sen A.K., 1993, *Capability and well-being*, [w]: Nussbaum M.C., Sen A.K. (red.), *The Quality of Life*, Oxford, Clarendon Press, s. 30-53, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewjA7oG73vTMAhVhAZoKHdHQBosQFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.oxfordscholarship.com%2Fview%2F10.1093%2F0198287976.001.001%2Ffacprof-9780198287971-chapter-5&usg=AFQjCNGSgky22kXGuMsErqjt8fuxNWqdfg&sig2=gWjKrLoPQFVcXe64mPsdNA> (8.09.2015)
- Townsend P., 1979, *Poverty in the United Kingdom*, London, Harmondsworth, Penguin. <http://www.poverty.ac.uk/system/files/townsend-book-pdfs/PIUK/piuk-whole.pdf> (2.05.2015).